

David Rylaarsdam. *John Chrysostom on Divine Pedagogy. The Coherence of His Theology and Preaching.* Oxford: Oxford University Press 2014. 317 с.

Актуальність письменницько-проповідницької спадщини св. Йоана Золотоустого вже підтверджена віками. Адже не було такої епохи в історії християнства, коли яскраві представники тогочасної богословської думки не збагачували би своїх ідей думками та сентенціями святителя «із золотими устами». Значущі богословські уми різних епох захоплювалися передусім ерудицією Йоана Золотоустого, а також його креативністю в мистецькій адаптації набутого ним «за партою» знання до практичних потреб сучасників. До початку ХХ ст. Йоана Золотоустого як біблійного герменевта сприймали майже безкритично. Святий Тома Аквінський зазначав, що добрий переклад коментаря цього святого на Євангеліє від Матея є набагато ціннішим, ніж усі скарби Парижа, а Джон Кальвін «аплодував» Золотоустому, зізнаючись, що після невдалих політично-релігійних реформ у Женеві він, немов дитина, вчився у св. Йоана як слід передавати Боже слово слухачам. Кальвін також висловив бажання перекласти гомілії св. Йоана французькою мовою, щоб познайомити з ними осіб, які не володіють грекою чи латиною.

Однак у ХХ ст. дослідникам богослов'я Йоана Золотоустого не бракувало надмірного критицизму. Святителю почали присвоювати радше титул великого оратора, але аж ніяк не самобутнього філософа чи мислителя; його екзегезу називали інтелектуально слабкою – такою, якій бракує заздалегідь прийнятих принципів і правил; його богословування вважали радше популяризаторським, але аж ніяк не творчим чи новаторським; етичні погляди розглядали як поверхові та сповнені наївності, а проповідництво – моралізаторським. Проте докладне вивчення історичного контексту та культурного середовища часів Золотоустого мотивувало деяких науковців із царини богослов'я апологіювати богословську школу св. Йоана. Вони виходили із засновку, що правильне розуміння античних творів передбачає перш за все цілковите «воплочення» та занурення дослідника в тогочасні реалії, перебування в межах традиційних рамок, у яких жив та діяв давній мислитель. У випадку св. Йоана Золотоустого йдеться передусім про реалії Антіохійської школи, *alma mater* його ораторського інструментарію, літературних жанрів, догматичних імперативів, моральних настанов та моделей проповідництва.

Книга професора Д. Райласдама є відважною спробою детально дослідити вчення Йоана Золотоустого, врахувавши при цьому контекстуальні нюанси в його богословській школі, де поєднувалися практика і духовність, ораторство й екзегеза. Крім цього, Д. Райласдам у своєму дослідженні намагається показати інтегральність і послідовність богослов'я св. Йоана. Він розглядає вчення Золотоустого про аспекти Божої педагогіки щодо людини, доводячи, що св. Йоан блискуче адаптував базові ораторські принципи до власного біблійного богослов'я. Професор Райласдам переконаний, що адаптаційне

спрямування наукових пошуків у напрямі щоденної практики є основним імперативом для всієї античної системи освіти, яка ставила собі за мету сформувати правильну світоглядну систему в соціумі загалом і в кожного індивідуума зокрема. Тому для Йоана Золотоустого щире намагання втілити античну модель є справою життя. Він використовує і трансформує класичний метод παιδεία, намагаючись християнізувати суспільство загалом та ініціювати процес індивідуальної християнської формації для своїх сучасників. Святитель обширно представляє біблійний наратив про творчо-відкупительну Божу педагогіку в історії людства та водночас закликає християнських лідерів наслідувати у цьому Творця.

Оригінальність богослов'я про божественну комунікацію, на думку Райласадама, є наслідком ефективного і креативного використання Золотоустим педагогічних постулатів філософської риторики та бажання сформувати зі слухачів зрілих християн. У процесі особистої формації своїх духовних дітей св. Йоан дає їм можливість заглибитись у богословську рефлексію над стратегією і тактикою Божої ойкономії щодо сотвореного світу. Велич та унікальність золотоустівського методу в його комунікативному богослов'ї полягає в умінні донести основні істини віри до простих людей, виводячи тим самим богослов'я зі суто академічної й елітарної сфери у живу та практичну площину.

У першому розділі книги автор досліджує образ Бога як незрівнянного Вчителя людства, що витворився у богослов'ї св. Йоана Золотоустого на основі синтезу ранньохристиянської богословської традиції та філософської системи. Основною метою останньої було налаштувати людину на пізнання істини – παιδεία, – важливими складовими якої є риторика і філософія. Бог як майстерний Провідник переконливо здобуває людину, як умілий Педагог і Психолог веде людство стежками мудрості, адаптуючи божественне знання до людських обмежень (ἀσθένεια), потреб та можливостей сприйняття (*nota bene*: після гріхопадіння функціонування цих «органів чуття» значно погіршилося), однак у своїй суті далі залишається для людини непізнаним. Тому переконання представників християнської релігійної течії аномеїв, які претендували на здатність самостійно пізнати божественне, Золотоустий окреслює як вияв зухвальства й гордині, що обмежує та деформує образ трансцендентного Бога, адже «лише Бог знає Бога досконало» (с. 16). Однак святитель при цьому діє не як розчарований агностик, а як дбайливий пастир: заохочує з покорю прийняти пропозицію до діалогу, який Творець ініціює через своє слово – Біблію, сходячи з небес до людини із серцем, повним розуміння, співчуття і милосердя (συγκατάβασις), неначе Вчитель, Батько та Лікар (с. 30). Саме Господь, на думку Золотоустого, є найдосконалішим Філософом і Оратором (с. 37), який у своєму зверненні до людини блискуче застосовує аристотелівську риторичну тріаду: ἦθος-λόγος-λαός. То ж, Бог не лише використовує постулати філософії на практиці, а й безмежно перевершує людську мудрість у ставленні до людства.

У другому розділі Райласдам намагається прослідкувати стиль Божої педагогіки крізь призму характерних рис елліністичної освітньої системи, відповідаючи на запитання: які інструменти Бог використовує для «трансляції» людству знання про себе? Отож, божественне знання Він адаптував та переніс у площину специфіки людського сприйняття. Творець використав спосіб висловлювання, звичаї, перцепційні можливості, межі досвіду, а також шкалу особистісних ціннісних орієнтирів. При цьому Бог удався до найрізноманітніших способів залежно від обставин, у яких перебувала людина на певних історичних етапах, а також враховував особливості її індивідуального та суспільного сприйняття. Така делікатна педагогіка Бога була необхідна з причини гріхопадіння людини, внаслідок якого вона втратила здатність пізнавати Бога за допомогою сотворених речей. Тому Бог вирішив зійти до рівня людини, «зодягнувши» своє слово у людські реалії.

Займаючись богослов'ям, св. Йоан Золотоустий у певному сенсі наслідує Бога, «зодягаючи» філософські ідеї Сократа, Платона й Арістотеля у власну біблійну герменевтику та оздоблюючи ними ораторське богослов'я на амвоні замість того, щоб творити метафізичне чи спекулятивне богослов'я, як це робили інші Отці Церкви його періоду. Маючи за собою всю педагогічну традицію еллінізму, Йоан Золотоустий детально випрацьовує термін «συγκατάβασις», щоб описати співдію божественного і людського начала та знайти точки дотику між дочасним і вічним. У цьому процесі Бог набуває рис «психолога», ведучи людство стежками відкуплення та спасіння за допомогою об'явлення.

Третій розділ книги, за задумом дослідника, має на меті комплексно довести успішність адаптації Золотоустим антиохійського підходу в його богослов'ї. Через це богословські погляди святителя набирають чіткості, а його біблійна герменевтика позбувається надмірного акцентування на формальній (технічній) стороні. Пріоритетну роль у процесі інтерпретації Біблії, що створює спільну комунікативну площину між божественним і людським, відіграє Божа ініціатива. Золотоустий упорядковує свою богословську систему, базуючись на методах педагогіки Бога стосовно людини, відображеної у Біблії, починаючи з моменту створення людини, через відкуплення Христом аж до спасіння у Святому Дусі. Таке наслідування Бога є для Золотоустого запорукою того, що його богословська школа не зійде на манівці ересі у питаннях віри, благодаті, сакраментального і морального життя. Адже не завдяки своїм умінням чи побожності людина здатна правильно «розшифрувати» послання Бога до неї у Святому Письмі, а завдяки наслідуванню Бога та впокоренню перед Ним. Тому домінуючу роль у процесі спасіння людини Йоан Золотоустий приписує Творцеві, адже «Бог перший єднає нас із Христом, усиновлює нас, посилає нам Духа, а також дає можливість участі у таїнствах Церкви» (с. 8).

У четвертому розділі Райласдам розглядає авторитетну особу – апостола Павла з Тарсу, що був для Йоана Золотоустого прикладом утілення в життя

досвіду Бога, який через своє благовоління входить у складні людські реалії, аби через милосердне сходження з Небес (συνκατάβασις) запросити кожного до спілкування та сопричастя з Ним. Незважаючи на те, що ап. Павло не отримав класичної формації у стилі παιδεία, його все-таки вважають мудрішим за філософів і красномовнішим за ораторів будь-яких часів (PG 48:1041), адже грецька філософія для Йоана Золотоустого не єдиний шлях для правильного «розшифрування» Божого об'явлення. Святому Павлові з Тарсу вдалося повернути людей до воістину божественного способу життя (чого не домігся жодний грецький філософ) саме через наслідування Божого принципу συνκατάβασις у власному служінні: він став євреєм для євреїв і поганином для поган (1 Кор 9:20-22). Апостол народів уміло наслідував Творця в Його божественній педагогіці людини (с. 188, 192): він засвоїв мову, звичаї, культуру, відповідний спосіб проповідання Євангелія та душпастирства.

У п'ятому розділі автор представляє погляди Йоана Золотоустого на процес формації духовенства в душі наслідування божественного συνκατάβασις. Завдяки вишколеній ерархії церковна інституція живе й розвивається (с. 194), адже єпископи та пресвітери як справжні філософи супроводжують своїх учнів-мирян на шляху до досягнення християнської мудрості та допомагають їм слідувати Божій істині. Тому для них особливо важливо постійно вправлятися у пізнанні божественного Начала. Йоан Золотоустий особливо акцентує на потребі адаптації їхнього служіння до ситуації та потреб церковної аудиторії, яка виховувалася в середовищі тогочасної культури, зорієнтованої на ораторство, бо Церква і є для святителя «духовною школою» (PG 57:264). Хоча пресвітерське служіння є певним продовженням монашого руху в давній Церкві, однак представники «білого» духовенства, яких Йоан Золотоустий називає «мирськими аскетами» (с. 201), повинні виконувати своє служіння посеред гамору міського життя, втілюючи справжню філософію всередині громади вірних і володіючи при цьому технікою переконувати по-справжньому, якої вони навчаються завдяки ораторській школі. Вміння духовенства наблизити християнство до кожного індивідуума має у собі місіонерську мету – трансформацію земного простору в реалії Божого Царства.

Шостий розділ присвячений гомілетичній методиці св. Йоана Золотоустого, тобто комплексній системі практичної екзегези Святого Письма, завдяки творенню якої душпастир сіє в серцях слухачів насіння, а згодом, через апліковане до їхніх життєвих реалій Боже слово, плекає дозрівання плодів високої моралі в їхньому житті. Мистецтво проповідання теж потребує успішної стратегії, аби в уяві та пам'яті слухача творити образи, змальовувати дійсність, вдало підбирати слова та властиво інтерпретувати біблійні фрагменти, «перетворюючи невидимі істини у видимі» (с. 231). У цьому розділі Д. Райласдам перелічує та розглядає різновиди візуалізації, до яких Йоан Золотоустий вдається на амвоні: використання проповідником образів, які походять із повсякденних і святкових моментів життя слухачів, згадування

та пояснення біблійних, сакральних і сакраментальних образів, із якими його аудиторія зустрічається в храмі. Крім цього, завдяки золотим устам святого, через його «філософський дискурс, що зцілює око душі» (с. 254) оживають оповідання про біблійних персонажів та життєписи святих і мучеників, спонукаючи слухача йти стежками моральності. Як переконує автор монографії, нечисленні гомілетичні вказівки Йоана Золотоустого є цінними порадами і для сучасних проповідників. Завдяки вивченню непростого історично-культурного контексту, в якому жив і діяв Йоан Золотоустий, а також з урахуванням необхідності духовної та інтелектуальної формації, перед ними відкривається реальна можливість ефективної трансформації Божого слова як у суспільний організм, так і в душу кожного віруючого зокрема.

Варто зазначити, що основною цінністю книги Д. Райласдама є наукове вивчення середовища, у якому жив, діяв і творив св. Йоан Золотоустий, а також практичне застосування результатів його дослідження для богослов'я сьогодення, що допомагає Церкві бути живою, діяльною та сучасною – такою, яка не боїться діалогу із сучасною наукою та культурою. І справді, св. Йоан Золотоустий, з одного боку, реанімував античну грецьку філософію, вказавши на її першочергове завдання: по-товариськи, за допомогою риторики, супроводжувати людину у процесі пізнання справжньої краси й істини; а з іншого боку, збагатив філософію новими християнськими ідеями, представивши Бога як справжнього Філософа, який супроводжує людину в її дозріванні до втілення цінностей за допомогою слова промовленого (Біблії) та Слова воплченого (Христа).

У книзі Д. Райласдама представлена легітимація античної системи наукового підходу до дійсності, в чому Йоан Золотоустий відіграв важливу роль як харизматичний християнізатор тогочасної філософської риторики. Завдяки йому давні наукові здобутки пережили «реінкарнацію» у християнстві, зовсім не нашкодивши йому, а навпаки – надавши новий вектор розвитку елліністичної культури. Педагогічні методи Йоана Золотоустого дали змогу християнському віровченню бути достойним конкурентом поганських теорій, на яких вирросло не одне покоління Йоанових слухачів, не позбавивши при цьому християнське віровчення основного атрибуту – істини як конститутивного елементу в процесі адаптації античних форм і методів.

Автор книги методологічно й поетапно переконує читача, що богослов'я не може залишатися лише спекулятивним, оскільки воно стремить до практики, яка його верифікує, формує та актуалізує. Крім цього, читач на прикладі поглибленого знайомства зі св. Йоаном Золотоустим переконується, що богословське вчення – це не система антиінтелектуальних хаотичних тверджень, моралізаторська софістика чи мистецтво маніпуляції, як це намагалася представити атеїстично орієнтована радянська ідеологія, а втілена в соціокультурному та політичному житті ціннісна система, де у центрі є людина, яку Бог трактує, навчає та формує з милосердним серцем як люблячий психолог і педагог, сходячи до її потреб за методикою *συνκατάβασις*.

Сьогодні, коли справжнє християнство наражається на необґрунтовану критику з боку представників постмодерного релятивізму, що намагається витіснити будь-які прояви релігійності у приватну площину, а то й цілковито заперечити християнство, «охрещена» методологічна праця Йоана Золотустого є напрочуд актуальною. Адже його харизматичний приклад використання методики античної наукової системи та вдала її адаптація у християнстві для популяризації в суспільстві дають шанс повірити, що й сьогодні вірні Христовому вченню люди здатні творити нову інкультурацію Євангелія в глобальному суспільстві, представляючи християнство як захопливу подорож до країни здійснення людських мрій та ідеалів, як багаж цінних знань і вмінь, застосування яких на практиці веде людину до повноти щастя та спасіння.

Андрій Олійник